

Оригінал, без дозволу автора не цитувати!

Тетяна Громко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
Україна

АВТОЕТНОГРАФІЧНЕ МАРКУВАННЯ У ТЕКСТАХ ГОВІРКОВОГО МОВЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

Автоетнографічне маркування в контексті діалектної текстології має ряд особливостей. Наведені приклади автоетнографічно маркованих текстів (або їх фрагментів) однієї говірки Центральної України – джерело унікальних даних, які почасти складно отримати, використовуючи краєзнавчі методи, наприклад, при дослідженні усних історій, родоводів, біографічних, а також автобіографічних студій тощо. У контексті загальнонаукового пізнання вони носять маргінальний характер вивчення краєзнавства й родинної пам'яті, історії й соціології, текстології й діалектології, автобіографії й етнографії.

Ключові слова: українська діалектологія, говірка, діалектний текст, текстологія говірки, автоетнографічний маркер.

AUTOETHNOGRAPHIC MARKING IN THE TEXTS OF THE DIALECT SPEECH OF CENTRAL UKRAINE

Autoethnographic marking in the context of dialectal textography has a number of features. Examples of autoethnographically marked texts (or fragments of them) of one dialect of Central Ukraine are the source of unique data, which are partially difficult to get using local lore methods, for instance, in the study of oral histories, pedigrees, biographical and autobiographical studies, etc. In the context of general scientific knowledge, they are marginal in nature studying ethnography and family history, history and sociology, textography and dialectology, autobiography and ethnography.

Key words: Ukrainian dialectology, dialect, dialectal text, dialect textography, autoethnographic marker.

Говіркове мовлення, будучи цінним джерелом для вивчення всіх мовних рівнів, є водночас різноаспектним об'єктом не лише лінгвістичних досліджень. Актуальне нині вивчення діалектних текстів як матеріалу української діалектної мови дає змогу отримати цінну інформацію і мовного, так і позамовного характеру. Мовознавці активно працюють над збиранням та аналізом говіркового мовлення різних регіонів України.

Діалектологічні описи говіркового мовлення виправдані не лише філологічно, адже такого типу записи (тексто- чи фонозаписи) – це особливим чином зафіксоване і збережене мовлення діалектоносіїв, з яким кожен, хто має бажання, може ознайомитися і проаналізувати фактичний матеріал у будь-який час. Це ще й факти живих свідків різних подій з особливостями вимови, власного трактування та світобачення, які у своїх дослідженнях можуть використати не тільки діалектологи, а й соціолінгвісти, фольклористи, етнографи, історики та ін. [1, с.136].

Виділена в окрему галузь української діалектології – діалектна текстографія – має у своєму арсеналі тексти різного темарію. Серед тем, актуальних для збирання такого матеріалу, актуальними сьогодні є: Дитинство. Шкільні роки. Дівування. Парубкування. Господарство. Тваринництво. Рослинництво. Садівництво. Обробіток землі. Будівництво. Меблі та інші хатні речі. Їжа, напої. Одяг. Рукоділля. Свята. Релігійні свята. Родинні свята та ін. [3, с.638].

На жаль, українська діалектологія ще практично «не усвідомлює», що має у своєму доробку зразки такого виду текстів, які можна кваліфікувати як автоетнографічні. Слово «авто» – персональний, або особистісний вибір, «етно» – соціокультурний вимір і «графія» – дослідницька проблематика, що зв'язує розповідь з поточним науковим дискурсом. Автоетнографія – джерело унікальних даних, які складно отримати, використовуючи інші методи. Часто краєзнавці, не вживаючи слова «автоетнографія», інтуїтивно застосовують її методику при дослідженні усних історій, родоводів, біографічних та автобіографічних студій тощо. Так, описуючи зразки автоетнографічно-краєзнавчих студій Нижньої Наддніпрянщини, А. М. Яблонська визначає особливість автоетнографічного дослідження у формуванні «соціального» через розуміння «особистісного», її чутливість до емоційної сфери повсякденного життя [4, с.193].

Діалектологічні пошуки вже переконують у важливості вивчення специфіки регіонального та інтеррегіонального в межах навіть одного населеного пункту на тлі всього українського континууму. Основний метод діалектолога-дослідника – метод польових нотаток. Завдання для респондентів наративного інтерв'ю – самоаналіз, деталі особистого життя, біографічний спрямування тощо.

Автор цього дослідження виносить на ознайомлення читачів історію рідного села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області, що знаходиться практично в центрі України (за 12 км від пам'ятного знаку «Географічний центр України» в селищі Добровеличківка). Адже саме записуючи оповіді старших односельчан до польового щоденника (із дотриманням правил фіксації діалектних текстів – подаємо графічний запис зі збереженням фонетичних відтінків), можна переконати дослідників діалектів, говірок, що такі тексти можуть виходити за рамки діалектної текстографії, бути корисними як для етнографів, істориків, краєзнавців та ін.

Упродовж 2000-2018 років нами укладається текстотека діалектного мовлення Кіровоградської області. У ній понад 500 текстоодиноць лише для опису говірки Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. Узагальнений огляд текстів дозволяє попередньо поділити їх на такі групи, як тексти на соціально-побутову тематику, родинно-обрядові тексти, тексти про промисли й ремесла, про ведення сільського господарства, про види занять, професії, біографічні тексти, а також тексти про історію села.

Населення села дуже строкате в етнографічному відношенні. Серед наших земляків і українці практично з усіх регіонів країни, і білоруси, і росіяни, і молдавани. Уже не досліджуючи фонетичні особливості мовлення, яке почасти і зберігає мову-основу, і

зазнає впливу місцевої говірки, можна спостерігати оригінальні граматичні утворення, багатющій лексичний пласт мовлення тощо.

У плані інформації зібране мовлення – це джерело унікальних даних, які почасти складно отримати, використовуючи краєзнавчі методи, наприклад, при дослідженні усних історій, родоводів, біографічних, а також автобіографічних студій тощо. Нами не ставилося завдання встановити історію села. Почасти респонденти вказували, що вони не від народження тут проживають, і відтак це ознаки не лише їх власної біографії, а й народні спостереження за міграціями населення.

До того ж, тексти містять багато інформації, яка не була провідною при опитуванні. Дослідник-польовик має бути готовим до інтерактивного спілкування, повноцінного діалогу та вміти вірно інтерпретувати отриману інформацію. Наприклад, при опитуванні про будівництво в селі інтерв'юер сам переходить до розповіді звідки він родом, його рідні, знайомі (Полісся, Західна Україна, Молдова): *«Хати всі постряні в сімидіятих годах. До нас саме багато приїжджали на польові роботи (буряк сапати) люди з Буковини, з Вінницької і Хмельницької областей. Женились, виходили заміж. Колгосп давав стройматеріали, а вони такі мастіровиті ці, з Західної. Мені хату тожє строїли хлопці з Чернівців...»*

Так, у розповіді про землеобробіток респондент перейшов до поховального обряду: *«Ото позад нас жили баба Оляна і дід Дажіт. Вони не наші. З Молдавії. Чи тагаузи. Старі такі. Год по сто. Чорні геть. Все в землі копаюця. І в ніх всігда були чорні курі. Од нього, Дажіда, ничо не взнайш, бо він по-нашому не розуміє. А от Оляна (вона і не Оля, і не Уляна) та трохи балакала по-нашому. От її питають, для чого ті курі. А вона каже, шо там де вона жила, коли хоронять людину, як закопують, кидають на могилу чорну куру і йдуть, не оглядаюця».*

З текстів можна дізнатися про унікальні явища ведення господарства, зокрема на кухні: *«Я ж з Одещини. У нас там оце як тряпки замараюця, то ми не милом стіраїм, а замочуїм у сироватці. Виїдає всі пятна. На сонці як повішаєш, то біле як сніг.»*

У контексті загальнонаукового пізнання основна ознака таких текстів – присутність життєвого досвіду самого дослідника, його, почуттів, думок. Тут водночас й автобіографія, і наші рефлексії та власний аналіз подій. І це цілком закономірно для вивчення історії та етнографії, говору та ідіолекту. Вони носять маргінальний характер вивчення краєзнавства й родинної пам'яті, історії й соціології, текстології й діалектології, автобіографії й етнографії [5, с.51].

Автоетнографічні оповіді не вимагають навіть особливого коментаря, адже на сьогодні вони актуальні й як своєрідні записи-репрезентації свого родоводу. Зі спогадів Сагайдак Лідії Петрівни (1936-2001) про свого вітчима Болтяна Аврама Івановича (1914-1995), заслуженого агронома села Піщаний Брід, дізнаємось, що приїхав він у село в 1946 році. Далі дозволяємо собі процитувати цей запис: *«Приїшов Аврам Іванович. Фронтовик, інвалід, ше й сільхозінститут закончив. Такий грамотний був, шо ми аж боялись. Трактористам проводив уроки агрономії в колгоспі... Було посилки – яцики з якоюсь особою пиєницьюю получає. Це розводив для колгоспу зернові з Казахстану, баштан з Херсона. А прищепи на дерево які робив! Накопає аличі в посадках – і прищепить їм такі сливи, а на одній яблуні по два-три сорти яблук в нього. Од Бога талант».*

Старше покоління респондентів, а багатьох з них, на жаль, уже немає серед живих, практично вражало нас феноменальною пам'яттю, чітким усвідомленням свого коріння, надзвичайно детальною пам'яттю на дати, інший «цифр», власні імена, і навіть гіпотетичними здогадами, в яких архівах можна знайти подібну інформацію («Це в Херсоні шукать треба, ми ж одходили до Херсонської губернії»). Розповіді на предмет *«раньше не можна було казать про це»* – це оповіді про голодомори (1933, 1946 рр.) в селі, про демобілізацію на початку Другої світової війни, про проблеми в колективних господарствах, навіть про знищення пам'ятника Й.Сталіну, переведення району з села в

інші населені пункти, історію винищення церков у селі, партійну та комсомольську роботу, побудову місцевих культурно-освітніх закладів, випадки особливого медичного втручання та багато-багато іншого [2, с.11].

Сучасні респонденти мають високий рівень культури, вищу освіту, загальну ерудицію, обіймання високих для свого часу посад, укладання власних записів про історичні події в селі, ілюстрування розповідей фотографіями, і навпаки – коментування світлин з власних архівів – все це сприяє баченню народної думки, світоглядних уявлень, індивідуального життєпису оповідача. Мешканці села розповідають про власне дитинство, про службу в армії і роботу в місцевих сільських господарствах, про власне господарювання, рукоділля, майстрування, обряди та звичаї. Інтерв'юери прагнуть вписати особисту історію в загальнонаціональний історико-культурний процес. *«У світі, кажуть, прислухаються до старійшин, бо в нас голови сільради всі молоді приходять. Вони закони знають, а треба ще й людей знати, їх традиції, наші сільські традиції»*, – з тексту, записаного від Вірич Галини Єфремівни (1935 р.н.). *«Піщаний Брід усіх приючував, кормив, вдівав і давав хорошу освіту. Наші люди пороз'їжались і мають високі пости, звання, регалії. А це тому що мирно в селі жили. Така в нас етнографія села»*, – можливо по-своєму розуміючи значення слова «етнографія», вважає Осетров Валентин Григорович (1935 р.н.).

Наведені приклади автоетнографічних текстів однієї говірки потребують подальших розвідок і водночас носять маргінальний характер: краєзнавства й родинної пам'яті, історії й соціології, текстології й діалектології, автобіографії й етнографії. Тому діалектна текстологія показує міждисциплінарний взаємозв'язок кількох гуманітарних наук, і автоетнографія як жанр підкреслює очевидність цього твердження. Попередній аналіз матеріалу, зібраного автором методами польових заміток, самоаналізу, опису деталей особистого життя респондентів та наративного інтерв'ювання тощо, полягає в увиразненні опису говірки села Піщаний Брід, підкреслює перспективність цього напрямку мовознавчого дослідження в плані опублікування текстів місцевого мовлення, а також чіткішого окреслення концепції дослідження.

Багдасарова, Я. (2008) *Автоетнографія: Исследователь в роли «антропологизируемого»*. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12: Педагогика. Социология. Психология. Вып. 2. С. 134–146.

Громко, Т. (2017) *Діалектні тексти як елемент автоетнографії говірконосія*. Актуальні питання розвитку філологічних наук у ХХ столітті: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 24–25 березня 2017 року. Одеса. С. 9–12.

Громко, Т. (2017) *Становлення та перспективи української діалектної текстології північно-західного ареалу степового говору*. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 154. Кропивницький. С. 632–639.

Яблонська, А. (2016) *Із досвіду краєзнавчих досліджень Нижньої Наддніпряни (автоетнографічні студії)*. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції «Минуле і сучасність: Херсонщина. Таврія. Каховка» (16–17 вересня 2016 р.). Каховка ; Херсон. С. 193–195.

Ярлыкапов, А. (2006) *Сны этнографа (опыт этнографического исследования)*. Этнографическое обозрение. 6. С. 48–52.